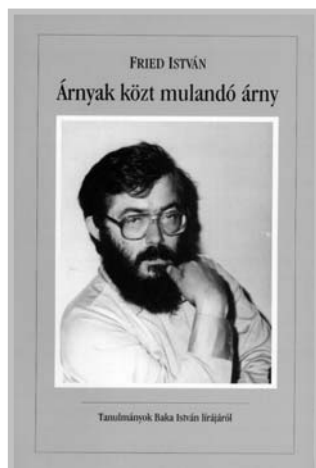

„Évilága a vers”

FRIED ISTVÁN TANULMÁNYAI BAKA ISTVÁN RÓL

A Baka István költészetéről írott tanulmányait *Árnyak közt mulandó árny* címmel összegyűjtő Fried István egyhelyütt megjegyzi, hogy újabban elfogadott gyakorlattá vált a versek alatt lábjegyzetben közölni a költő rövid életrajzát, mintegy afféle kapaszkodót is adva a versek megértéséhez. Lábjegyzet helyett itt, ennek a rövid írásnak az elején hadd foglaljam össze pár mondatban azt, mit kell tudnia annak, aki Fried István kötetét érteni akarja. Kezdem a kezdetek kezdetén: Baka István Szekszárdon született 1948-ban, egyetemi hallgatóként került Szegedre, magyar-orosz szakot végzett, az orosz irodalom iránti érdeklődése meghatározta műfordítói munkáját, s hatott költészetére is. Szegeden vált elismert költővé, itt élt haláláig, 1995-ig, de nem lett szegedi költővé a kifejezés Juhász Gyula-i értelmében, ő mindig inkább szekszárdinak vallotta magát, időnként visszahúzódott szülővárosába, írni-pihenni, de alakja hozzánőtt Szegedhez, a város „irodalmi közéletében” hangsúlyo-

san jelen volt, ami azt jelentette, hogy voltak páran, akik betértek hozzá a Kincskereső szerkesztőségébe, s hogy voltak páran, akikkel beszélgetni tudott. Költészete a hatvanas évek végétől bontakozott ki, jó ideig azonos utat járt nemzedéktársaival, talán csak a képalkotáshoz való következetes ragaszkodása egyénítette. Aztán – véleményem szerint műfordítói munkái révén is – átalakult a költészete, egyre egyénibb hangot kapott, a korábbi történelmi szerepversei helyére egészen sajátos áttételek révén vallomásos szerepversei kerültek, betegsége tragikus erőt adott ezeknek a verseknek. A kilencvenes évek elején már az egyik legelismertebb magyar költő és műfordító, halálakor jó páran tudták, hogy ki távozott közülünk. Versei megjelentek összegyűjtve és az Unikornis Kiadó által gondozott magyar költészeti kincsestárban is. Halála után pár irodalmi folyóirat tematikus számot adott közre életútjáról, költészetéről, ám azt hiszem az irodalmi „birtokbavétel” még csak most kezdődik el, noha versei aligha kaphatják meg végleges értelmezésüket, mert gazdagabbak minden leírásnál, bemutatásnál. A mi nemzedékünk Baka István sorában és költészetében figyelte meg azt, amit Radnóti vett észre József Attila halála után: a halál különös fényt ad a verseinek, véglegessé, megváltoztathatalanná, s az időben gazdagodóvá formálja őket... Baka versei túllépnek az aktualitásokon, az irodalmi és politikai mozgalmakon, az emberről és annak küzdelmeiről szólnak – nem múltó érvénnyel...

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 1999
206 oldal, 640,- Ft

Fried István, a szegedi egyetem tanára Baka István életében több dolgozatot tett közzé a költő verseiről, köteteiről – mostani könyvében ezek a dolgozatok kapnak helyet, s hozzájuk társul a Tiszatáj Baka-emlékszámában közreadott, az *Egy és megkettőzöttség* című összegzés. Amikor Fried elkezdett Bakáról írni, Baka István már ismert költőnek számított, de nem volt még kanonizált költő. Azt hiszem kanonizált költővé nem is vált, nem bírta volna elviselni a kiosztott szerepeket, ám tény, hogy egyre többet hivatkoztak rá, egyre ismertebbeké váltak versei, s egyre több írás is jelent meg kötetéről. Ezek között az írások között jutott fontos szerep Fried István dolgozatainak: az irodalomtudomány eszközeivel több fontos jelenséget elemzett-értelmezett, így járult hozzá Baka költészetének megismeréséhez. Nem portrét rajzolt, nem pályaképet írt, a szó szoros értelmében irodalmi jelenségeket, párhuzamokat, motívumokat tárt fel, írt le. Ha egyszer pályakép, „monográfia” íródik majd Bakáról, akkor látjuk majd azt, hogy milyen fontosak is ezek a mélyreható és alapos elemzések. Fried István az összehasonlító irodalomtudomány professzora – tudásával, felkészültségével olyan összefüggéseket vett észre, amelyek más előtt könnyen feltáratlanul, értelmezhetetlenül maradtak volna. Soha nem végleges képet rajzolt Bakáról, jól tudta, hogy formálódó, bontakozó, fejlődő pálya a Bakáé, így a végleges értelmezések helyett inkább megjegyzéseket, következtetéseket fogalmazott meg, s figyelte, hogy a költő pályája merre megy tovább, milyen új jelenségek hívódnak életre. Az általunk már ismert távlatból, a halál távlatából megdöbbenő, hogy még az utolsó időszak verseiben is érzékelt a továbblépés, a kibontás, a költői-logikai rendszer továbbfejlődésének lehetőségét, mondván: „*belépve a hagyománytörténetbe a hagyománnyal folytatott vita új alakzatok létrehozására készítheti a lírikust.*” Másutt

pedig azt emelte ki, hogy az *Üzenet Új-Huligániából* című versben a „*továbblépés lehetőségeit*” is fölfedezni véli...

Fried István létezési terét – ha szabad ezt a kifejezést használnom – szellemi értelemben mindenképpen a motívumok szinte az egész világirodalmat behálózó sora rajzolja ki. Tisztában van azzal, hogy „*a tárgyak, a motívumok az egész világirodalmi folyamatot át- és befogó sort alkothatnak*”, ám mivel látja azt is, hogy ennek következtében szinte minden mű minden művel rokonítható lenne, jónéhány megszorító megjegyzést tesz, s ugyancsak jónéhány elemzést gondol végig, míg eljut annak a megállapításáig, hogy Baka valóban archetipikus módon kezeli az általa megszólaltatott figurákat, s archetipikus módon láttatja az általa megjelenített helyzeteket. Ezekben a különböző és egymástól formailag elváló tanulmányokban (gyűjteményes kötetéről van szó!) egységes gondolatmenet mutatkozik meg, s a főbb megállapítások ennek az egységes gondolatmenetnek képezik a részét. Az alábbiakban azokat a megállapításokat próbálom kiemelni, amelyek a számomra (de talán nem csak a számomra) fontossággal bírnak.

Az első kiemelendő megállapítás Baka István költészetének „rendszerint” helyére vonatkozik. Baka ugyanis úgy volt modern – modern? posztmodern? – költő, hogy költészetének számos elemében felidézte a klasszikus költészetet is. E jelenség kapcsán írja Fried: „*tudatában volt ugyan – költészetének tanúsága szerint – a korszakváltásnak, a korszakküszöb átlépése sürgető igényének, poétikai elveit tekintve azonban mintha az utómodernség eszköztárát vélte volna a leginkább megbízhatónak én-hasadsága, vagy ami evvel azonosnak tetszik, én-sokszorozódása verssé formálására. ...a verset nyelvek találkozásává képes avatni, s e líra az életmű legjobb darabjaiban olyan kultúratörténetessé válik, amely szuverén módon emeli be egy másik (nyelvű) kultúra tapasztalatait a maga versvilágába*

(mint az a Pehotnij-versekkel megtörtént)." Pontos szavak, sokat fogják még idézni őket...

A másik lényegi megállapítás a költőnek a verséhez való viszonyára vonatkozik. Korszakhatáron élünk, szó volt erről az előbb kiragadott szövegrészletben is, korszakhatáron, amikor a vers léte is megkérdőjeleződik, s már régen nem úgy jelenti a cselekvést, ahogyan mondjuk a tizenkilencedik században jelentette. Ebben a helyzetben a költő a gyakorlati cselekvés kedvéért lemondhat a költészet-ről, eltávolodhat tőle, abbahagyhatja az írást, vagy – átlátva a helyzetet, ironikus távolságot teremthet verse és műve között, harmadik esetben pedig magát a verset ruházhatja fel a teljesség jellemzőivel, s így a vers válhat a világává. Ez utóbbi történt Baka Istvánnál is, s ez sokat megmagyaráz a költő mindennapjaiból is, a való világban való botladozásai-ból – miközben elvi jelentőségű kérdésekben mindig következetes álláspontot képviselt –, de abból is, hogy szinte élete utolsó pillanataig, önmagát, betegségét a kívülről néző ember szemével is tudta figyelni. Erre utal Fried István, amikor a következőket mondja: *„A vers – a Hány János búcsúpohara című versről van szó, F. L. – Hány Jánosának keserű szójátékra, szinte anagrammára is telik ironizáló tudatából..., a halál zord mindenhatóságát a lét rendjébe állítja, súlyos és közönséges egyensúlyával illeszti be élete világába, a lábom-halálom rím fogcsikorgatóan játékos kongása”,* később pedig erre a rímre utalva mondja a következőket: *„Ahol a 'halálom' is csupán rím, vagy elsősorban rím, ott az öntudatában erős szubjektum jelenlétét tapasztaljuk, a mulandóságnak mindennapos tudomásul vétele a létfelejtés ellen munkálkodik.”* Ez a meditáció-sor készíti elő végleges megállapítását: *„evilága versszerű, evilága a vers.”* Másutt ehhez még hozzáteszi: *„Miközben épül a REND, Baka létnek háza a verseiből épül...”*

Fried István harmadik fontos megállapítása Baka alakmásaihoz, szerepverseihez kapcsolódik. Ismeretes, már Baka pályájának kezdetén megjelentek az ún. azonosuló-megidéző szerepversek, főképpen történelmi-kultúrtörténeti szereplők, helyzetek megidézése révén. Később Liszt Ferenc, Széchenyi István, Ady Endre megidézésével az ilyen jellegű versek költészetének legjellemzőbb darabjaivá váltak, pályája utolsó szakaszában viszont a korábbiakhoz képest új típusú szerepversek jelentek meg, nem történeti jelentőségű, hanem inkább hétköznapi figurákhoz kapcsolódva. Baka ennek a „teóriáját” is megteremtette: önmagát nem tartotta érdekes egyéniségnek, inkább annak a lehetőségét kereste, hogy önmagát megemelje mások alakjának felidézésével. *„Szerepjátékos vagyok, ezek különböző maszkok, és az embernek mindent végig kell próbálnia... Minél határozottabb az álarc, annál személyesebb. Az én személyem nem jelent semmit az embereknek. Középszerű minden tettem és gondolatom. Egy valami talán nem az: hogy én meg tudok bizonyos dolgokat fogalmazni... Mitológiai és történelmi személyekhez kötök, akiknek van már jelentéstartományuk”* – mondta. Hadd tegyem hozzá ehhez a költői önjellemzéshez, hogy ezeknek a jelentéstartományoknak a felidézésével Baka önmagáról is sokat elmondott... Fried István két vonatkozásban is foglalkozik a szereppel, maszkkal. Egyrészt az én-költészet megújíthatóságát figyeli bennük, mondván, hogy *„költeményei tanúskodnak a lírai jellegű versszerűség megújulása mellett... Baka István számára a 'szerepvers', az 'idegen' jelmezbe bújás nem egyszerűen énrejtő-álcás reagálás a mind kevésbé körülírható érzéki 'valóság'-ra, hanem lényegében azonosulási gesztus: az irodalom, a költészet, a művelődés által feltárt, ismertté tett világokra reagál olyképpen, hogy a megszólalás különféle lehetőségeiben a maga helyzetét és tapasztalatát, világerzékelését és világtudását mutatja föl”*. Másrészt érzi en-

nek a szerepjátéknak a bonyolultságát, drámaiságát és tragikusságát is, ezért írja, hogy „verse középpontjába emeli maszk és szerep lényeggé, önálló 'státussal' rendelkező költői alakká építésének 'drámáját'”. Igen, drámává változott ez a költészet, az önmegőrzés kísérletének és a pusztulásnak a tragikus ütközésévé, drámájává. Feltehetően ez a drámaiság élteti ma is Baka István verseit...

Csupán néhány motívumát emeltem ki annak a motívum-rendszernek, amelynek segítségével Fried István Baka István verseit elemezte, értelmezte, motívumait nyomon követte, ám talán sikerült érzékeltnem, hogy tanulmányai immáron

megkerülhetetlen segítők lehetnek azoknak, akik Baka István költészetének sajátos vonásait akarják megtalálni. Össze gyűjtésük nem csupán egymás mellé emelte ezeket a tanulmányokat, hanem „meg is emelte” őket: együtt többek, mint ahogy eddig a folyóiratokban önmagukban álltak: nem csupán egy nagy költő megértésére tett kísérletek, hanem arra is példát adnak, hogy a jelentős költészet az irodalomtudomány eszközeivel értelmezhető és megérthető...

Füzi László

PATAKI FERENC: FEHÉR KARÁCSONY